

ПЛАТФОРМАЛЫҚ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Д. Б. Өтеғали *

«Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты» ЖШС, Қолданбалы зерттеулер орталығы

E-mail: *otegalidulat@gmail.com

Аңдатпа. Платформалық жұмыспен қамту, яғни цифрлық онлайн-платформалар – бүгінде орындаушылар мен тапсырыс берушілер арасындағы өзара қатынас әрекетін жүзеге асыратын заманауи жаңа еңбек түрі ретінде белгілі. Осы мақала «платформалық жұмыспен қамту» феноменін теориялық және әдіснамалық тұрғыдан зерттеу, талдау мәселелеріне арналған. Аталған мақалада платформалық жұмыспен қамтудың гиг-экономиканың бөлігі негізінде дамуы қаралып, оны ұғыну, түсіну бойынша әр түрлі теориялық тұжырымдар талқыланады. Мақалада платформалық жұмыспен қамтудың қолданыстағы еңбек түрлері типологиясына қалай енетіні және оның дәстүрлі жұмыспен қамту түсініктеріне қандай сын-қатерлер қоятынына ерекше назар аударылады.

Сонымен бірге платформалық жұмыспен қамту саласындағы қазіргі ғылыми пікірталастардың нәтижелері жинақталып, платформалардағы жұмыспен қамтудың түрлі формаларына (жұмысшының құқықтық мәртебесі, өзін-өзі жұмыспен қамту немесе жалдамалы еңбек), платформалық жұмыскерлердің құқықтары мен әлеуметтік қорғалуы мәселелеріне, сондай-ақ әртүрлі елдердегі оны құқықтық реттеу ерекшеліктеріне қатысты негізгі дискурстар талданады. Мақала тұжырымдары нарративті әдеби шолу әдісі мен талдамалық есептер негізінде берілген. Қорытынды бөлімде платформалық жұмыспен қамтуды зерттеудің қазіргі жай-күйі жөнінде ой-тұжырымдар жасалып, болашақта зерделеуді қажет ететін олқы тұстары көрсетіледі.

Негізгі ұғымдар: платформалық жұмыспен қамту, гиг-экономика, прекариат, цифрлы еңбек платформалары, әлеуметтік қорғау, еңбек құқықтары.

Түсті: 30.05.2026; Жөнделді: 08.06.2026; Мақұлданды: 27.06.2026; Онлайн қолжетімді: 30.06.2026

*хат-хабар авторы

Кіріспе

Цифрлық технологиялар мен интернет-платформалардың соңғы онжылдықтардағы қарқынды дамуы еңбекті ұйымдастырудың жаңа формаларының пайда болуына бастама болды. Еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсынысты байланыстыратын, жұмысты ақылы негізде орындауға мүмкіндік беретін құралдар мен қызметтерді ұсынып, цифрлық еңбек платформалары арқылы жүзеге асырылатын ақылы еңбек платформалық жұмыспен қамту деп түсініледі (Piasna, A. & Drahoukoupil, J., 2019). Мұндай жұмыстың мысалдарына онлайн-фриланс қызметтері (Upwork, Freelancer және т.б.), такси және жеткізу платформалары (Uber, Яндекс Go, Wolt және т.б.), краудсорсинг алаңдары (Amazon Mechanical Turk және т.б.) жатады. Жұмыстың осы түрі бүкіл әлем бойынша тез таралып, бір жағынан, еңбекке қолжетімділік пен икемді жұмыс кестесін қамтамасыз етсе, екінші жағынан, тұтынушылар үшін қызметтерді кең таңдау мүмкіндігін ұсынып отыр. Платформалық жұмыс алаңының кеңеюі, әсіресе, COVID-19 пандемиясы кезінде ерекше байқалды. Қарастырылып отырған кезеңде цифрлық қызметтер қозғалыс шектеулерін жеңілдетуге мүмкіндік берді және көптеген адамдар үшін карантин жағдайында табыс көзіне айналды.

Дүниежүзілік банктің деректеріне сәйкес, 2022-2023 жылдары әлем бойынша 154-435 млн адам платформалық жұмыспен қамтылған. Аталған көрсеткіш әлемдік жұмыс күшінің шамамен 4,4-12% құрайды (Carranza, E. et al., 2023). Бағалаудың мұндай кең ауқымы есептеу әдістерінің айырмашылығына байланысты. Кейбір бағалау эпизодтық және тұрақсыз жұмыс түрлерін қамтыса, басқалары ресми еңбек нарығын зерттеу нәтижелеріне негізделген. Тіпті консервативті талдау бойынша, кейбір елдерде платформалық жұмыскерлердің үлесі жұмыспен қамтылған халықтың бірнеше пайызын құрайды. Мысалы, 2021 жылы ол Чилиде шамамен 0,5% болса, Филиппинде 4%-ға дейін жетті (Carranza, E. et al., 2023). Бұл платформалық жұмыстың маргиналды құбылыс болудан қалып, жаһандық еңбек нарығының елеулі бөлігіне айналғанын көрсетеді.

Қазақстанда да платформалық жұмыс кең тарала бастады. Сараптамалық талдау мен ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметтеріне сәйкес, Қазақстанда цифрлық платформалар арқылы шамамен 500 мың адам жұмыспен қамтылған (Дүйсенова Т., 2022). Осы көрсеткіш ірі экономикалық салалардағы жұмысшылар санымен салыстыруға келеді. Осылайша, елдегі еңбекке жарамды халықтың елеулі бөлігі жаңа жұмыс форматына тартылып отыр.

Платформалық жұмысты зерттеудің өзектілігі оның ауқымдылығымен және сонымен бірге платформалық жұмыстың әлеуметтік-экономикалық салдарымен де байланысты. Платформада жұмыс жағдайларына байланысты еңбек қақтығыстары мен шиеленістер орын алуда. 2021-2022 жылдары Қазақстанда курьерлер мен такси жүргізушілерінің жалақыны көтеру мен құқықтарының қорғалуын талап еткен бірқатар ереуілдері өтті (International Labour Office, 2018). Мұндай оқиғалар платформалық жұмысшылардың құқықтық мәртебесі мен қорғалуына қатысты жүйелі мәселелердің бар екендігін көрсетеді.

Платформалық жұмыспен қамту зерттеушілердің ерекше назарын талап етеді. Аталған құбылысты теориялық тұрғыдан қалай түсіндіруге болады? Бейресми жұмыспен қамтудың жаңа формасы ма, өзін-өзі жұмыспен қамтудың бір түрі ме, әлде жалдамалы еңбектің өзгерген формасы ма? Платформалық жұмыстың еңбек нарығына ықпалы мен оның ауқымын қалай дұрыс өлшеуге болады? Барлық қызметкерлердің, тұтынушылардың және мемлекеттің мүдделерін қорғау үшін қандай әлеуметтік кепілдіктер мен реттеу формалары қажет? Осы мақала аталған мәселелер бойынша ғылыми пікірталастардың қазіргі жағдайына шолу жасауға бағытталған. Ол цифрлық экономика жағдайында еңбек саясатын қалыптастыру үшін маңызды.

Зерттеу әдістері

Бұл зерттеу теориялық-әдіснамалық әдебиеттерді талдауға негізделген шолу мақаласы форматында орындалды және нарративті әдебиетке шолу әдісі қолданылды. Аталған тәсіл платформалық жұмыспен қамтудың теориялық және әдіснамалық мәселелері бойынша қалыптасқан ғылыми көзқарастарды жүйелеуге, негізгі тұжырымдамаларды салыстыруға, ғылыми пікірталастарды анықтауға және зерттелмеген бағыттарды айқындауға мүмкіндік береді. Зерттеудің мақсаты сандық мета-талдау жүргізу емес, әртүрлі ғылыми еңбектердің нәтижелерін интерпретациялау және синтездеу болды.

Әдебиеттерді іздеу халықаралық ғылыми дерекқорлар мен беделді халықаралық ұйымдардың ресми жарияланымдары негізінде жүзеге асырылды. Негізгі ақпарат көздері ретінде Scopus, Web of Science,

Google Scholar, International Labour Organization (ILO), World Bank, OECD және European Training Foundation (ETF) материалдары пайдаланылды. Сонымен қатар, Қазақстандағы платформалық жұмыспен қамту мәселесіне арналған отандық ғылыми жарияланымдар мен мемлекеттік органдардың ресми аналитикалық материалдары қарастырылды.

Әдебиеттерді іздеу барысында келесі түйін сөздер және олардың комбинациялары қолданылды: «platform work», «platform employment», «digital labour platforms», «gig economy», «platform economy», «digital labour», «non-standard employment», «algorithmic management», сондай-ақ қазақ және орыс тілдеріндегі «платформалық жұмыспен қамту», «цифрлық платформалар», «гиг-экономика», «цифрлық еңбек» сияқты баламалы терминдер пайдаланылды. Іздеу барысында Boolean операторлары (AND, OR) қолданылып, тақырыптың әртүрлі аспектілерін қамту көзделді.

Әдебиеттерді іріктеу кезінде келесі енгізу критерийлері пайдаланылды. Біріншіден, 2015-2024 жылдар аралығында жарияланған ғылыми еңбектер мен ресми халықаралық есептердің деректері алынды. Екіншіден, платформалық жұмыспен қамтудың теориялық, әлеуметтік-экономикалық немесе құқықтық аспектілерін қарастыратын зерттеулер талданды. Үшіншіден, рецензияланатын ғылыми журналдарда жарияланған мақалалар немесе халықаралық ұйымдардың ресми баяндамалары зерттелді. Төртіншіден, зерттеу тақырыбына тікелей қатысты эмпириялық немесе теориялық еңбектер келтірілді.

Зерттеуден ғылыми сараптамадан өтпеген жарияланымдар, платформалық жұмыспен тікелей байланысы жоқ еңбектер, қайталанатын немесе мазмұны бірдей дереккөздер, сондай-ақ толық мәтіні қолжетімсіз материалдар алынып тасталды. Сонымен қатар, қысқаша жаңалық сипатындағы ақпараттық материалдар мен ғылыми дәлелділігі жеткіліксіз жарияланымдар зерттеу базасына енгізілген жоқ.

Талдау барысында платформалық жұмыстың терминологиялық ерекшеліктеріне, оның жіктелуіне, еңбек қатынастарының институционалдық сипатына, жұмыспен қамту сапасына, қызметкерлердің құқықтық мәртебесі мен әлеуметтік қорғалуына қатысты ғылыми тұжырымдарға ерекше назар аударылды. Құбылыстың ауқымын сипаттау мақсатында халықаралық ұйымдардың статистикалық деректері мен жекелеген эмпириялық зерттеулердің нәтижелері салыстырмалы түрде пайдаланылды.

Осылайша, қолданылған нарративті шолу әдіснамасы әртүрлі теориялық және эмпириялық дереккөздерді жүйелі түрде талдауға, оларды салыстыруға және платформалық жұмыспен қамтудың теориялық әрі әдіснамалық мәселелері бойынша кешенді ғылыми қорытындылар жасауға мүмкіндік берді.

Әдебиеттерге шолу

Платформалық жұмыстың пайда болуы және эволюциясы

Платформалық жұмыстың пайда болуы ХХІ ғасырдың басындағы интернет-сервистердің дамуымен тығыз байланысты. Фриланс қызметтер мен біржолғы тапсырмаларды орындауға арналған алғашқы онлайн-платформалар 2000-жылдардың өзінде пайда болды. Дегенмен, цифрлық платформалардың кең таралуы 2010-жылдары ірі коммерциялық платформалардың қалыптасуы кезеңінен басталды, олар еңбек нарығының көптеген сегменттерін өзгертті. Мысалы, Uber такси қызметі 2009 жылы құрылып, 2010-жылдардың ортасына қарай әлемнің көптеген елдерінде жұмыс істей бастады, бұл платформалық тасымалдардың жаһандық нарығына негіз қалады. Сол сияқты 2010-2015 жылдары уақытша жұмыс пен тұрмыстық қызмет көрсету платформалары смартфондар мен мобильді интернеттің таралуы есебінен пайдаланушылар санын едәуір арттырды. 2010-жылдардың соңына қарай интернет платформалар арқылы қысқа мерзімді жұмыстың алуан түрлі формаларын біріктіретін «гиг-экономика» термині қалыптасты (European Training Foundation, 2024).

Платформалық жұмысты зерттеуге ғылыми қызығушылық, әсіресе 2015 жылдан кейін күрт өсті. Осы саладағы алғашқы ауқымды зерттеулер - халықаралық ұйымдардың есептері. Мысалы, 2018 жылы Халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ) «Цифрлық еңбек платформалары және еңбектің болашағы» (International Labour Organization, 2018). атты баяндамасын жариялап, онлайн-платформалар санының өсуіне және олармен байланыста лайықты еңбек жағдайын қамтамасыз ету мәселелеріне назар аударды. Осы кезеңде Еуропалық комиссия мен ЭЫДҰ тарапынан платформалық жұмыстың ауқымын өлшеуге бағытталған зерттеулер де пайда болды. Еуроодақтың Бірлескен зерттеу орталығының мәліметтері бойынша, 2017-2018 жылдары ЕО халқының шамамен 10% интернет-платформалар арқылы жұмыс істеп көрген, бірақ аталған қызмет

түрі олардың көпшілігі үшін негізгі табыс көзі болмаған (Зайцева, О.В., 2024). Сол сияқты академиялық әдебиетте «платформалық жұмыс» тұжырымдамасын қалыптастыратын зерттеулер жариялана бастады. Мысалы, Д.С. Шевчук пен Д.О. Стребков фриланс-биржалардың таралуын зерттей отырып, 2010 жылдардың соңына қарай онлайн-платформалардың Шығыс Еуропа мен ТМД елдерінде миллиондаған жұмыскерлерді қамтығанын анықтады (Shevchuk, A. & Strebkov, D., 2021). Ұсынылған зерттеулер құбылыстың ауқымын түсінуге қажетті эмпириялық негізді қалыптастырды.

Зерттеу нысаны біртіндеп жұмыскерлердің санын есептеуден платформалық жұмыстың сапалық сипаттамаларын зерттеуге қарай кеңейді. Атап айтқанда, адамдардың платформалар арқылы жұмыс таңдаудағы мотивтері, жұмыскерлердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары, олардың табыстарының тұрақтылығы мен тұрақтылық дәрежесі туралы сұрақтар қойыла бастады. Әртүрлі елдерде жүргізілген зерттеулер платформалық жұмыскерлердің айтарлықтай бөлігі аталған қызметті толық емес жұмыс немесе қосымша табыс көзі есебінде қарастыратынын, оны басқа табыс көздерімен үйлестіретінін көрсетті. Дегенмен, жұмыскерлердің елеулі бөлігі үшін платформа негізгі жұмыс орнына айналды. Бір қызығы, платформалық жұмыскерлердің білім деңгейі әдетте жоғары болып шықты. ХЕҰ-ның 2021 жылғы баяндамасына сәйкес, веб-платформалардағы (фриланс, микротапсырмалар) жұмыскерлердің 60% астамының жоғары білімі бар екендігі анықталды. Тіпті мобилді қосымшалар арқылы жұмыс істейтін такси жүргізушілері мен курьерлердің де 20% астамы – жоғары білімді (International Labour Organization, 2021). Бұл факт платформалық жұмысты тек біліктілігі жоғары емес адамдардың кәсібі деп санайтын көзқарасты жоққа шығарады және платформалық жұмыскерлер құрамының күрделі сипатын көрсетеді.

Платформалық жұмыспен қамтуды зерттеудің теориялық негіздері

Соңғы жылдары платформалық жұмыспен қамту еңбек нарығын цифрлық трансформациялау бойынша зерттеулерде негізгі мәселенің бірі бола бастады. Еңбекті үйлестірудің жаңа ұйымдастырушылық формасы негізінде цифрлық платформалардың белсенді дамуы әлеуметтанулық, экономикалық, құқықтық және институционалдық тәсілдерді біріктіретін тәуелсіз зерттеу саласының қалыптасуына әкелді. Ол еңбек, әлеуметтік бақылау, институционалдық реттеу және еңбек қатынастарын трансформациялаудың мәнін ашатын классикалық әлеуметтанулық теорияның іргелі ережелеріне негізделген.

Платформалық жұмыспен қамтуды талдаудың классикалық негіздері Карл Маркстің конфликтологиялық дәстүрінен бастау алады, ол еңбекті қоғамдық ұйымның орталық категориясы және сонымен бірге құрылымдық теңсіздікті жаңғартуға арналған кеңістік санатында қарастырды (Маркс К., 1968). Маркстік талдау платформалық жұмыспен қамтуды капиталистік еңбекті ұйымдастырудың заманауи нысаны деп түсіндіруге мүмкіндік береді, онда цифрлық платформалар еңбек үрдісін бақылауды шоғырландырудың жаңа құралына айналады. Осы перспектива аясында алгоритмдік басқару қызметкерді өз жұмысының нәтижелерінен алшақтатудың бір түрі болып әрекет етеді, ал цифрлық инфрақұрылым артық құнды платформа иелерінің пайдасына қайта бөлу функциясын орындайды.

Әлеуметтік интеграция және нормативтік реттеу мәселелеріне бағытталған Эмиль Дюркгеймнің әлеуметтанулық тұжырымдамасы платформадағы жұмыспен қамтуды талдау үшін өте маңызды (Дюркгейм Э., 2006). Оның көзқарасы платформалық жұмысты еңбек ынтымақтастығының дәстүрлі ұжымдық нысандарын жою факторы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Әлеуметтік қорғаудың институционалдық тетіктерінің әлсіреуі және жұмыспен қамтудың нормативтік-құқықтық базасының анық болмауы жеделдетілген цифрлық трансформация жағдайында туындайтын аномияның көрінісі деп түсіндірілуі мүмкін.

Макс Вебер еңбек процестерін рационализациялауды талдаудың әдістемелік құралдарын ұсынады (Вебер М., 2016). Формалды рационалды іс-әрекет тұжырымдамасы цифрлық платформаларды бюрократиялық ұйымдастырудың жаңа формасы деп қарастыруға мүмкіндік береді, мұнда алгоритмдер дәстүрлі әкімшілік құрылымдарды алмастырады, еңбек тәртібін бағалайды, үйлестіреді және тәртіпке келтіреді.

Карл Поланидің институционалдық тұжырымдамасы платформалық жұмыспен қамтуды теориялық түсіну үшін ерекше маңызға ие (Полань К., 2002). Оның еңбек нарығының әлеуметтік ендірілуі туралы идеясы платформалауды еңбекті әлеуметтік қорғау жүйесінен институционалдық «босату» процесі негізінде қарастыруға мүмкіндік береді, атап айтқанда жаңа компенсаторлық реттеу тетіктерін қалыптастыру қажеттілігін туындатады.

Платформаларды жұмыспен қамту бойынша қазіргі зерттеулер проблемалық саланың айтарлықтай кеңейгенін көрсетеді. Ең маңызды зерттеушілердің бірі – Валерио Де Стефано. Ол платформалық жұмыспен қамтуды тәуелді еңбек пен тәуелсіз экономикалық қызмет арасындағы аралық нысан деп қарастырады (De Stefano V., 2016). Автор платформалық қатынастардың құқықтық сипаттарының анық еместігіне көңіл бөледі және оларды сипаттау үшін қолданыстағы нормативтік категориялардың шектеулеріне баса назар аударады.

Алекс Розенблат сандық платформаларды жаңа тәртіптік тетіктерді қалыптастыру кеңістігі санатында талдай отырып, алгоритмдік басқару зерттеулерінің дамуына айтарлықтай үлес қосты (Rosenblat A., 2018). Оның зерттеулері көрсеткендей, алгоритмдер жұмыстың қарқындылығын, тапсырыстарға қол жетімділікті және жұмыспен қамтуды сақтау мүмкіндігін анықтайтын тәуелсіз басқару құралы есебінде әрекет етеді.

Цифрлық жұмыс күшінің әлеуметтік тұрақсыздығы мәселелерін Гай Стэндинг зерттеді, ол платформа қызметкерлерін табыстың тұрақсыздығымен, арнайы кепілдіктердің жоқтығымен және ұжымдық қорғаудың шектеулі мүмкіндіктерімен сипатталатын жаңа әлеуметтік топ-прекариатқа жатқызады (Стэндинг Г., 2014).

Ник Срничек платформалық экономиканы цифрлық капитализмнің құрылымдық элементі деп талдайды, мұнда деректер өндірістің негізгі ресурсына айналады (Srniczek N., 2017). Ал Урсула Хьюз цифрландырудың еңбек қатынастарын жаһандық қайта құрылымдауға әсерін ашып, жұмысшылардың өсіп келе жатқан институционалдық осалдығын атап көрсетеді (Huws U., 2014).

Балама зерттеу векторы цифрлық еңбекті демократияландырудың ықтимал үлгісі мәнінде Требор Шольцтің платформалық жұмыстағы кооперативизм туралы еңбектерінде ұсынылған (Scholz T., 2016).

Ал енді платформалық жұмыспен қамту туралы негізгі ғылыми дискуссияларға келсек. Платформалық жұмыспен қамту бойынша зерттеулердің белсенді дамуына қарамастан, қазіргі ғылыми дискурс осы құбылысты тұжырымдаудың күрделілігін көрсететін бірқатар маңызды теориялық және әдістемелік қайшылықтарды сақтап отыр. Ол осы платформалық жұмыспен қамтудың еңбек әлеуметтануы, экономика, құқық, цифрлық зерттеулер және институционалдық талдаудың қиылысында орналасқандығына байланысты. Мәселенің пәнаралық сипаты әртүрлі интерпретацияны тудырады. Бір жағынан зерттеу мүмкіндіктерін кеңейтеді, ал екінші жағынан біртұтас аналитикалық құрылымның қалыптасуына қиындық тудырады.

Бірінші қайшылық платформалық жұмыспен қамтудың мәнін әлеуметтік және еңбек қатынастарының нысаны есебінде анықтаумен байланысты. Қазіргі әдебиетте қарама-қарсы екі зерттеу позициясы пайда болды. Мәселен, В. Де Стефано платформалық жұмыспен қамтуды жұмыспен қамтудың икемділігін қамтамасыз ететін, еңбек нарығына кірудегі институционалдық кедергілерді төмендететін және жұмыс уақытын өз бетінше бөлу мүмкіндіктерін кеңейтетін цифрлық автономияның жаңа нысаны деп қарастырады (De Stefano V., 2016). Осы ұстанымға сәйкес, цифрлық платформалар еңбек қатынастарын модернизациялайды және жұмыспен қамтудың неғұрлым бейімделген үлгілерін қалыптастыруға ықпал етеді. Балама көзқарас платформалық жұмыспен қамтуды сырттай дербес болып көрінгенімен, шын мәнінде формалды сипаттағы автономиямен шектелетін цифрлық тәуелділік деп бағалайды (Rosenblat A., 2018). Осы интерпретацияға сәйкес, цифрлық платформалар алгоритмдік тапсырыстарды бөлу механизмдері, рейтингтік жүйелер және автоматтандырылған санкциялар арқылы еңбек процесін жасырын бақылауды жүзеге асырады. Осылайша, цифрлық автономия ұғымы мен алгоритмдік тәуелділік ұғымы арасында қайшылық бар.

Екінші қайшылық платформалық жұмыстың құқықтық мәртебесімен байланысты. Зерттеуші Де Стефано платформалық жұмыспен қамтуды формальды еңбек қатынастары жоқ деп, өзін-өзі жұмыспен қамтудың бір түрі негізінде жіктейді (De Stefano V., 2016). Ал М.Хасенов болса, оны тәуелді еңбектің жасырын түрі санатында қарастырады, өйткені платформалар іс жүзінде еңбек қызметін үйлестіреді, бақылайды және реттейді (Khasenov M., 2023). Аталған қайшылық дәстүрлі құқықтық категориялар мен еңбекті ұйымдастырудың жаңа цифрлық формаларының сәйкес келмеуінен туындайды. Осы мәселе бойынша бірыңғай ұстанымның болмауы платформалық жұмыспен қамтуды нормативтік реттеуді де, оны әлеуметтанулық интерпретациялауды да қиындатады.

Үшінші қарама-қайшылық платформаның жұмыспен қамтылуын эмпириялық өлшеу әдістемесіне қатысты. Қазіргі зерттеулер платформа жұмысшыларын анықтаудың әртүрлі критерийлерін пайдаланады. Атап айтқанда, платформа табысына тәуелділік дәрежесі, цифрлық жұмыспен қамтудың қарқындылығы,

шарттық қатынастардың сипаты, алгоритмдік бақылау деңгейі және платформа қызметіне қатысу ұзақтығы (Srnicек N., 2017, Huws U., 2014). Индикаторлардың бірыңғай жүйесінің болмауы платформалық жұмыспен қамту ауқымын бағалауда айтарлықтай сәйкессіздіктерге әкеледі және халықаралық салыстырмалы зерттеулердің мүмкіндіктерін шектейді.

Төртінші қайшылық платформалық жұмысты теориялық түсіндірудегі айырмашылықтармен байланысты. Маркстік дәстүр платформалық жұмыспен қамтуды еңбек нәтижелерін иемденудің жаңа тетіктеріне негізделген цифрлық қанаудың бір түрі деп қарастырады (Маркс К., 1968). Веберлік көзқарас оны рационализацияның және формальды рационалды бақылауды күшейтудің көрінісі деп түсіндіреді (Вебер М., 2016). Полани перспективасы платформалауды нарықты үйлестіру мен еңбекті әлеуметтік қорғау жүйесі арасындағы институционалдық алшақтық есебінде түсіндіреді (Полани К., 2002). Осы зерттеу дәстүрлерінің әрқайсысы өзінің түсіндірме моделін ұсынады, бірақ қазіргі ғылыми әдебиеттерде осы бағыттарды біртұтас аналитикалық жүйеге біріктіруге қабілетті интегративті тұжырымдама жасалмаған.

Қазақстандық ғылыми кеңістікте платформалық жұмыспен қамту мәселесіне қызығушылық соңғы жылдары айтарлықтай артты. Бұл үрдіс цифрландырудың жеделдеуімен, онлайн-платформалардың кеңінен таралуымен және еңбек нарығында жұмыспен қамтудың жаңа нысандарының қалыптасуымен байланысты.

С. Инсебаева платформалық жұмыспен қамтуды Қазақстанның еңбек нарығын трансформациялаудың маңызды бағыты ретінде қарастырады. Автор цифрлық технологиялардың таралуы жұмыспен қамтудың дәстүрлі үлгілерін өзгертіп, еңбек қатынастарының икемді формаларын қалыптастырып отырғанын атап көрсетеді. Сонымен бірге платформалық еңбек азаматтарға қосымша табыс табу мүмкіндігін бергенімен, жұмыспен қамтудың тұрақтылығы мен әлеуметтік кепілдіктер мәселесін толық шеше алмайтынын нақтылап өтеді (Insebayeva S., 2023).

Қазақстандағы икемді және платформалық жұмыспен қамтудың дамуына әсер ететін макроинституционалдық факторларды А. Альшанская мен А. Көшербаева зерттеген. Авторлар PESTLE талдауы негізінде технологиялық және әлеуметтік факторлардың икемді жұмыспен қамтуды дамытудағы ең маңызды драйверлер екенін дәлелдейді. Олардың пікірінше, цифрлық платформалардың дамуы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жетілуі және еңбек заңнамасын жаңғырту еңбек нарығының жаңа үлгілерінің кеңеюіне жағдай жасайды. Сонымен қатар икемді жұмыспен қамтудың тұрақты дамуы үшін қызметкерлердің құқықтарын қорғау және әлеуметтік кепілдіктерді күшейтетін институционалдық механизмдерді жетілдіру қажеттігі атап көрсетіледі (Alshanskaya A. & Kosherbayeva A., 2025).

Оған қоса, А. Альшанская, А. Жанабергенова, М. Азатбек, Е. Несіпбеков және Д. Спачек Қазақстанның мемлекеттік секторындағы қашықтан жұмыс тәжірибесін талдай отырып, икемді еңбек нысандары еңбек өнімділігіне, жұмыс пен жеке өмір арасындағы тепе-теңдікке және қызметкерлердің еңбекке қанағаттануына оң ықпал ететінін көрсетеді. Дегенмен, мұндай жұмысты тиімді ұйымдастыру үшін тек цифрлық инфрақұрылымды дамыту жеткіліксіз, сонымен қатар басқару мәдениетін, еңбек процесін ұйымдастыру тетіктерін және құқықтық реттеуді қатар жетілдіру қажет деген қорытынды жасайды (Alshanskaya, A. et al., 2024).

Қазақстандағы платформалық жұмыстың әлеуметтік ерекшеліктері нақты эмпириялық зерттеулерде де көрініс табады. А. Жусупова, А. Еркен, Г. Елубаева және А. Садыков жүргізген зерттеуде платформалық экономика саласында жұмыспен қамтылған қызметкерлердің құқықтық мәртебесінің айқын болмауы олардың әлеуметтік-еңбек құқықтарының жеткілікті деңгейде қорғалмауына әкелетіні көрсетілген. Авторлардың пікірінше, платформалық жұмыскерлердің басым бөлігі еңбек шарты бойынша емес, азаматтық-құқықтық шарт негізінде немесе жеке кәсіпкер ретінде қызмет атқарады. Соның салдарынан олар еңбек заңнамасында көзделген әлеуметтік кепілдіктерді, кәсіподақтарға бірігу құқығын және ұжымдық келіссөздер жүргізу мүмкіндігін толық көлемде пайдалана алмайды. Зерттеу нәтижелері мұндай институционалдық олқылықтардың әлеуметтік-еңбек қақтығыстарының күшеюіне ықпал ететінін және платформалық жұмысты құқықтық әрі әлеуметтік реттеуді жетілдіру қажеттігін айқындайды (Жусупова А. и др., 2022).

Халықаралық әдебиеттермен салыстырғанда, қазақстандық зерттеулердің басым бөлігі платформалық жұмыспен қамтудың құқықтық аспектілеріне бағытталған, ал оның әлеуметтік ерекшеліктері, жұмыскерлердің еңбек тәжірибесі мен әлеуметтік қорғалуы мәселелері әлі де жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Мәселен, А.С. Баймаханова платформалық жұмыспен қамтуды еңбек құқығының жаңа феномені

ретінде қарастырып, платформа жұмыскерлерінің құқықтық мәртебесін институционалдық тұрғыдан нақтылау қажеттігін негіздейді (Baimakhanova A.S., 2024). Өз кезегінде М. Хасенов платформалық еңбек қатынастарының құқықтық табиғатын талдай отырып, мұндай жұмысты дәстүрлі еңбек шарттары мен азаматтық-құқықтық қатынастардан ажыратудың әдіснамалық қиындықтарын көрсетіп, құқықтық жіктеудің бірыңғай тәсілін қалыптастырудың маңыздылығын атап өтеді (Khasenov M., 2023). Осы тұжырымдармен үндес түрде, Е. Нұрғалиева мен А.С. Баймаханова Қазақстандағы цифрлық еңбек саласында құқықтық реттеу тетіктерінің толық қалыптаспағанын және платформалық жұмыскерлердің еңбек құқықтарын қорғаудың институционалдық негіздері әлі де жетілдіруді қажет ететінін көрсетеді (Nurgaliyeva E. & Baimakhanova A., 2024).

Сонымен, Қазақстандағы платформалық жұмыстың негізгі ерекшелігі цифрлық экономиканың жедел даму қарқыны мен әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттейтін институционалдық тетіктердің оған ілесе алмауы арасындағы алшақтықпен сипатталады.

Осыған байланысты зерттеудің теориялық негізі өзара байланысты төрт элементке сүйенеді. Бірінші элемент – К. Маркс пен Г. Стэндингтің еңбектерінде көрініс тапқан еңбек теңсіздігі мен прекаризация тұжырымдамалары. Екінші элемент – М. Вебер мен А. Розенблат еңбектерінде қарастырылған алгоритмдік басқару және рационалдану идеялары. Үшінші элемент – К. Поланьидің еңбектің әлеуметтік ендірілгендігі туралы институционалдық тұжырымдамасы. Төртінші элемент – қазақстандық зерттеушілер ұсынған құқықтық және әлеуметтік реттеу мәселелеріне қатысты ғылыми көзқарастар. Осы теориялық тәсілдердің синтезі платформалық жұмыспен қамтуды Қазақстан жағдайындағы әлеуметтік-еңбек қатынастарының институционалдану процесі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, қазіргі ғылыми әдебиеттер платформалық жұмыстың экономикалық, құқықтық және әлеуметтік аспектілерін жеке-жеке қарастырғанымен, оларды бірыңғай институционалдық модель аясында түсіндіретін кешенді теориялық тәсіл әлі қалыптасқан жоқ. Сондықтан платформалық жұмыспен қамтуды Қазақстан жағдайындағы әлеуметтік-еңбек қатынастарының институционалдану процесі ретінде зерттеу өзекті ғылыми міндет болып табылады.

Қорытынды

Талдау көрсеткендей, платформалық жұмыспен қамту күрделі және көп өлшемді әлеуметтік және еңбек құбылысы болып табылады, оны зерттеу пәнаралық тәсілді қажет етеді. Қазіргі ғылыми дискурс платформалық жұмыспен қамтудың мәні, оның құқықтық мәртебесі, эмпириялық талдау әдістемесі туралы бірыңғай теориялық консенсустың жоқтығын көрсетеді.

Негізгі қарама-қайшылықтар платформалық жұмыспен қамтуды цифрлық автономияның бір түрі негізінде түсіндіру мен оны алгоритмдік бақыланатын тәуелді жұмыс күшінің бір түрі ретінде түсіндіру арасындағы сәйкессіздіктер болып қала беретіні анықталды. Маңызды әдістемелік қиындықтар платформаның жұмыспен қамтылуын анықтаудың бірыңғай өлшемдерінің және оны эмпириялық өлшеудің бірыңғай құралдарының болмауымен байланысты.

Қазақстандық ғылыми дискурстың талдауы платформалық жұмыстың әлеуметтанулық тұжырымдамасының жеткіліксіз өңделуімен нормативтік тәсілдің басым екендігін көрсетеді. Платформа жұмысшыларының еңбек тәжірибесін, алгоритмдік басқару тетіктерін және ұжымдық өзін-өзі ұйымдастыру формаларын талдауға бағытталған кешенді зерттеулердің жетіспеушілігі сақталуда.

Жүргізілген зерттеулердің ғылыми маңыздылығы қолданыстағы теориялық тәсілдерді жүйелеуде және платформалық жұмыспен қамтуды зерттеудегі негізгі әдістемелік қайшылықтарды анықтауда жатыр. Практикалық маңыздылығы алынған нәтижелерді Қазақстандағы платформалық жұмыспен қамту бойынша эмпириялық зерттеулерді одан әрі жүргізу үшін теориялық және әдіснамалық негіздерді әзірлеу кезінде пайдалану мүмкіндігімен анықталады.

Келесі зерттеулер классикалық әлеуметтанулық еңбек теорияларын, цифрлық капитализмнің заманауи тұжырымдамаларын, цифрлық жұмыспен қамтуды талдаудың эмпириялық әдістерін біріктіретін интегративті зерттеу моделін жасауға бағытталуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Вебер, М. (2016) Хозяйство и общество: Очерки понимающей социологии. Т. 1. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.
2. Дюркгейм, Э. (2006) 'Қоғамдық еңбек бөлінісі туралы', Әлемдік әлеуметтану антологиясы. Т. 2. Алматы: Жазушы.
3. Дүйсенова, Т. (2022) «Қазақстандағы платформалық жұмыспен қамту 500 мың адамға жетті», Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. Available at: <https://primeminister.kz> (Қаралған күні: 20 наурыз 2026).
4. Жусупова, А., Еркен, А., Елубаева, Г. и Садыков, А. (2022) Социально-трудовые конфликты в компаниях платформенной экономики в Казахстане. OXUS Fellowship Program. The Oxus Society for Central Asian Affairs. Available at: <https://oxussociety.org/> (Қаралған күні: 7 маусым 2026).
5. Зайцева, О.В. (2024) «Платформенная занятость: сущность, тенденции развития и особенности оценки», Вестник Витебского государственного технологического университета, 1, с. 105-121. doi:10.24412/2079-7958-2024-1-105-121
6. Маркс, К. (1968) Капитал: Саяси экономия сыны. Алматы: Қазақстан.
7. Поланьи, К. (2002) Великая трансформация: Политические и экономические истоки нашего времени. Санкт-Петербург: Алетейя.
8. Стэндинг, Г. (2014) Прекариат: Новый опасный класс. Москва: Ад Маргинем Пресс.
9. Alshanskaya, A. and Kosherbayeva, A. (2025) 'The future of work: PESTLE analysis of flexible work in Kazakhstan', Public Policy and Administration (Viešoji politika ir administravimas), 24(2), pp. 340-353. doi:10.13165/VPA-25-24-2-13
10. Alshanskaya, A., Zhanabergenova, M., Azatbek, T., Nessipbekov, Y. and Špaček, D. (2024) 'The use of teleworking in public administration during and after the COVID-19: The case of Kazakhstan', Journal of Eastern European and Central Asian Research, 11(3), pp. 638-649. doi:10.15549/jeeacar.v11i3.1606
11. Baimakhanova, A.S. (2024) 'Platform employment: A phenomenon of labor law', Вестник Академии правоохранительных органов, 1, pp. 45-53.
12. Carranza, E., Morgandi, M., De Lorenzo, S. and Stöterau, J. (2023) 'Regulating platform-based work in developing countries: How to balance job opportunities and workers protection?', World Bank Blogs. Available at: <https://blogs.worldbank.org/en/jobs/regulating-platform-based-work-developing-countries-how-balance-job-opportunities-and-workers> (Қаралған күні: 20 наурыз 2026).
13. De Stefano, V. (2016) The rise of the "just-in-time workforce": On-demand work, crowdwork and labour protection in the gig-economy. Geneva: International Labour Organization.
14. European Training Foundation (2024) New forms of work and platform employment in Central Asia: Regional report. Turin: European Training Foundation.
15. Huws, U. (2014) Labor in the global digital economy. New York: Monthly Review Press.
16. Insebayeva, S. (2023) 'Digital platform employment in Kazakhstan: Can new technologies solve old problems in the labor market?', International Labor and Working-Class History, 104, pp. 67-83.
17. International Labour Office (2018) Digital labour platforms and the future of work: Towards decent work in the online world. Geneva: International Labour Office.
18. International Labour Organization (2021) World employment and social outlook 2021: The role of digital labour platforms in transforming the world of work. Geneva: International Labour Organization.
19. Khasenov, M. (2023) 'Employment relationship and platform work: Global trends and case of Kazakhstan', Russian Journal of Labour & Law, 13, pp. 195-201.
20. Nurgaliyeva, E. and Baimakhanova, A. (2024) 'Problems of legal regulation of platform employment in the Republic of Kazakhstan', BULLETIN of L.N. Gumilyov Eurasian National University Law Series, 146(1), pp. 49-65. Available at: <https://bullaw.enu.kz/index.php/main/article/view/299> (Қаралған күні: 8 мамыр 2026).
21. Piasna, A. and Drahokoupil, J. (2019) Digital labour in Central and Eastern Europe: Evidence from the ETUI internet and platform work survey. Brussels: European Trade Union Institute.

22. Rosenblat, A. (2018) *Uberland: How algorithms are rewriting the rules of work*. Berkeley: University of California Press.
23. Scholz, T. (2016) *Uberworked and underpaid: How workers are disrupting the digital economy*. Cambridge: Polity Press.
24. Shevchuk, A. and Strebkov, D. (2021) *Freelance platform work in the Russian Federation: 2009-2019*. Geneva: International Labour Organization.
25. Srnicek, N. (2017) *Platform capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Д. Б.Өтеғали

*ТОО «Институт прикладных этнополитических исследований»,
Центр прикладных исследований*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЛАТФОРМЕННОЙ ЗАНЯТОСТИ

Аннотация. Платформенная занятость, представляющая собой трудовую деятельность, осуществляемую посредством цифровых онлайн-платформ, сегодня рассматривается как новая современная форма труда, обеспечивающая взаимодействие между исполнителями и заказчиками. Данная статья посвящена теоретическому и методологическому исследованию феномена платформенной занятости. В работе рассматривается развитие платформенной занятости как составной части гиг-экономики, а также обсуждаются различные теоретические подходы к ее осмыслению и интерпретации. Особое внимание уделяется месту платформенной занятости в существующих типологиях трудовой деятельности и тем вызовам, которые она создает для традиционных представлений о занятости.

Кроме того, в статье обобщаются результаты современных научных дискуссий в области платформенной занятости. Анализируются основные исследовательские дискурсы, связанные с различными формами занятости на цифровых платформах (правовой статус работника, самозанятость или наемный труд), вопросами трудовых прав и социальной защиты платформенных работников, а также особенностями правового регулирования платформенной занятости в различных странах. Выводы статьи основаны на методе нарративного обзора литературы и анализе исследовательских отчетов. В заключительной части представлены обобщающие выводы о современном состоянии исследований платформенной занятости, а также обозначены существующие пробелы и перспективные направления для дальнейших исследований.

Ключевые слова: платформенная занятость, гиг-экономика, прекариат, цифровые трудовые платформы, социальная защита, трудовые права.

D. B. Otegali

JSC «Institute of Applied Ethnopolitical Research», Center for Applied Research

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES OF PLATFORM EMPLOYMENT

Abstract. Platform employment, understood as work performed through digital online platforms, is increasingly recognized as a new and modern form of labor that facilitates interaction between service providers and clients. This article is devoted to the theoretical and methodological examination of the phenomenon of platform employment. It explores the development of platform employment as a component of the gig economy and discusses various theoretical approaches to its conceptualization and interpretation. Particular attention is paid to the place of platform employment within existing typologies of work and to the challenges it poses to traditional understandings of employment.

The article also summarizes the findings of contemporary scholarly debates on platform employment. It analyzes the main research discourses related to different forms of work on digital platforms, including the legal status of workers, self-employment versus wage employment, labor rights, and the social protection of platform

workers, as well as the specific features of platform work regulation across different countries. The conclusions are based on a narrative literature review and the analysis of research reports. The final section presents general conclusions regarding the current state of platform employment research and identifies existing gaps and promising directions for future studies.

Keywords: platform employment, gig economy, precariat, digital labour platforms, social protection, labour rights.

References

1. Weber, M. (2016) Khozyaistvo i obshchestvo: Ocherki ponimayushchei sotsiologii. Vol. 1. Moscow: Izdatel'skii dom Vysshei shkoly ekonomiki.
2. Durkheim, E. (2006) 'Qogamdyq enbek bolinisi turaly', in Alemdik aleumettanu antologiyasy. Vol. 2. Almaty: Zhazushy.
3. Duisenova, T. (2022) 'Qazaqstandagy platformalyq jumyspen qamtu 500 myn adamga zhetti', Official Information Resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. Available at: <https://primeminister.kz> (Accessed: 20 March 2026).
4. Zhusupova, A., Erken, A., Elubaeva, G. and Sadykov, A. (2022) Sotsial'no-trudovye konflikty v kompaniyakh platformennoi ekonomiki v Kazakhstane. OXUS Fellowship Program. The Oxus Society for Central Asian Affairs. Available at: <https://oxussociety.org/> (Accessed: 7 June 2026).
5. Zaitseva, O.V. (2024) 'Platformennaya zanyatost': sushchnost', tendentsii razvitiya i osobennosti otsenki', Vestnik Vitebskogo gosudarstvennogo tekhnologicheskogo universiteta, 1, pp. 105–121. doi:10.24412/2079-7958-2024-1-105-121
6. Marx, K. (1968) Kapital: Sayasi ekonomiya syny. Almaty: Qazaqstan.
7. Polanyi, K. (2002) Velikaya transformatsiya: Politicheskie i ekonomicheskie istoki nashego vremeni. Saint Petersburg: Aleteiya.
8. Standing, G. (2014) Prekariat: Novyi opasnyi klass. Moscow: Ad Marginem Press.
9. Alshanskaya, A. and Kosherbayeva, A. (2025) 'The future of work: PESTLE analysis of flexible work in Kazakhstan', Public Policy and Administration (Viešoji politika ir administravimas), 24(2), pp. 340–353. <https://doi.org/10.13165/VPA-25-24-2-13>
10. Alshanskaya, A., Zhanabergenova, M., Azatbek, T., Nessipbekov, Y. and Špaček, D. (2024) 'The use of teleworking in public administration during and after the COVID-19: The case of Kazakhstan', Journal of Eastern European and Central Asian Research, 11(3), pp. 638–649. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v11i3.1606>
11. Baimakhanova, A.S. (2024) 'Platform employment: A phenomenon of labor law', Vestnik Akademii pravookhranitel'nykh organov, 1, pp. 45–53.
12. Carranza, E., Morgandi, M., De Lorenzo, S. and Stöterau, J. (2023) 'Regulating platform-based work in developing countries: How to balance job opportunities and workers protection?', World Bank Blogs. Available at: <https://blogs.worldbank.org/en/jobs/regulating-platform-based-work-developing-countries-how-balance-job-opportunities-and-workers> (Accessed: 20 March 2026).
13. De Stefano, V. (2016) The rise of the 'just-in-time workforce': On-demand work, crowdwork and labour protection in the gig economy. Geneva: International Labour Organization.
14. European Training Foundation (2024) New forms of work and platform employment in Central Asia: Regional report. Turin: European Training Foundation.
15. Huws, U. (2014) Labor in the global digital economy. New York: Monthly Review Press.
16. Insebayeva, S. (2023) 'Digital platform employment in Kazakhstan: Can new technologies solve old problems in the labor market?', International Labor and Working-Class History, 104, pp. 67–83.
17. International Labour Office (2018) Digital labour platforms and the future of work: Towards decent work in the online world. Geneva: International Labour Office.
18. International Labour Organization (2021) World employment and social outlook 2021: The role of digital labour platforms in transforming the world of work. Geneva: International Labour Organization.
19. Khasenov, M. (2023) 'Employment relationship and platform work: Global trends and case of Kazakhstan', Russian Journal of Labour & Law, 13, pp. 195–201.

20. Nurgaliyeva, E. and Baimakhanova, A. (2024) 'Problems of legal regulation of platform employment in the Republic of Kazakhstan', Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Law Series, 146(1), pp. 49-65. Available at: <https://bullaw.enu.kz/index.php/main/article/view/299> (Accessed: 8 May 2026).
21. Piasna, A. and Drahokoupil, J. (2019) Digital labour in Central and Eastern Europe: Evidence from the ETUI internet and platform work survey. Brussels: European Trade Union Institute.
22. Rosenblat, A. (2018) Uberland: How algorithms are rewriting the rules of work. Berkeley: University of California Press.
23. Scholz, T. (2016) Uberworked and underpaid: How workers are disrupting the digital economy. Cambridge: Polity Press.
24. Shevchuk, A. and Strebkov, D. (2021) Freelance platform work in the Russian Federation: 2009-2019. Geneva: International Labour Organization.
25. Srnicek, N. (2017) Platform capitalism. Cambridge: Polity Press.

Авторлар туралы мәлімет

Өтеғали Д.Б. – хат-хабар авторы, «Қолданбалыс этносаяси зерттеулер институты» ЖШС, Қолданбалы зерттеулер орталығының директоры

Сведения об авторах

Отеғали Д.Б. – автор для корреспонденции, ТОО «Институт прикладных этнополитических исследований», директор Центра прикладных исследований

Information about author

Oteğali D.B. – corresponding author, JSC «Institute of Applied Ethnopolitical Research», Director of the Center for Applied Research